

Horváth J. Miklós

Ifjúsági osztály – és ami mögötte van

Azokról a gyerekekről van szó, akik osztálytársaiknál legalább két évvel idősebbek, de még tankötelesek. A Kádár-korszak szokásos elhallgató taktikájának eredményeképpen ennek az évi harmincezres seregnek semmiféle hivatalos elismerése, gondjaik kezelésére semmiféle útmutatás, hivatkozás, módszer nem volt.

Évtizede annak, hogy hosszú, marginális lét után felléptem a katedrára. Egy peremkerületi esti gimnáziumot választottam, ahol D. elvtárs utasítására – no meg az 1985-ös oktatási törvény parancsszavára – úgynevezett ifjúsági osztályt alapítottak. Az iskolát egyébként levitézlett káderek, feleségeik, nyugdíjas vagy leszázalékolt tanár nénik vitték, de évtizedes szakmai rutinjuk elárulta nekik, hogy egy ilyen osztály megindítása meghaladná erejüket, képességüket, de főképpen türelmüket.

Az ifjúsági osztály elnevezés ekkortájt kezdett elterjedni, némiképpen eufemisztikus enyhítése volt a rosszízű „túlkoros” bélyegnek. Azokról a gyerekekről van szó, akik osztálytársaiknál legalább két évvel idősebbek, de még tankötelesek. A Kádár-korszak szokásos elhallgató taktikájának eredményeképpen ennek az évi (!) harmincezres (Kozma Tamás 1975-ös adata) seregnek semmiféle hivatalos elismerése, gondjaik kezelésére semmiféle útmutatás, hivatkozás, módszer nem volt. Nem beszélünk róla, tehát nincs is, mint a kábítószér, a prostitúció, az öngyilkosság, a kapun belüli munkanélküliség. Partizánakciók zajlottak. Elsősorban *Loránd Ferenc* inkább belletrisztikus mint szakmai könyve számol be ilyen osztályokról. (Megjegyzem, mind a mai napig csak a gyakorlati pedagógia elitje kezeli külön ezt a csoportot, az átlagpedagógus és átlagigazgató rövid úton megszabadul az ide sorolható gyerekektől. Az azóta létrejött ilyen osztályok és iskolák ma is alig tudnak egymásról valamit.)

Tehát 1986 szeptembere – az előző év törvénye alapján – megadta a lehetőséget, hogy kis létszámban, csökkentett óraszámában, a dolgozók általános iskolájának tanterve alapján végre az iskola külön foglalkozzék az ő hallatlanul kemény pedagógiai és életproblémáikkal.

A drukkerék és ellendrukkerék zsvajva felerősödött. A legelső elméleti – és azóta is tartó – mérközésen két tábor pöröl. Mi a jobb? Kiemelni az iskolák fenegyerekeit, egy csoportban oktatni őket tovább? Akkor eltanulják egymástól a rosszat, a lustaságot, a lógást! Akkor nincs az osztályban húzóerő, kollektív elhülyülés lesz a vége! A másik tábor szerint – ha szavaznom kellene, én inkább ezen véleményt osztanám – az iskola köteles azt a néhány (?) problémás gyereket saját erőből nevelni. Csakhogy – uti figura docet – erre a mai iskola képtelen. Egy vagy két ilyen gyerek már biztosan lehetetlenné teszi a munkát, a többi gyerektől veszi el a tanulás lehetőségét, nem beszélve a tanár ilyenkor nagyságrenddel nehezebb munkájáról. Húsz év állt rendelkezésünkre, hogy ezen csoportot megmentjük a biztos szakképzetlenségtől, a biztos munkanélküliségtől, a biztos nyomortól, a majdnem biztos rövidebb-hosszabb ideig tartó börtöntől. Ehelyett – persze mindig tisztelet a kivételnek – a szakirodalomban megirigyelhető példát

szolgáltatva, a stigmatizáció klasszikus eseteit állították elő, a legridegebb adminisztratív úton és módszerekkel bántak el velük. Kiüldözték őket az iskolákból. Az egyik legelterjedtebb gyakorlattá vált, hogy amennyiben a szülő megígéri: más iskolába viszi a gyereket, a tantestület, az igazgatóval az élen, átengedi az egyébként öt-hat tárgyból bukásra kiszemelt tanulót, csak tűnjön el.

A másik kérdés az, és ez már a teljes iskolatársadalmat érinti, van-e joga az iskolának prognosztizálni egyes gyerekek jövőjét azzal, hogy évfolyamonként elkülöníti az erős, a közepes és a gyenge tanulókat. A sokat emlegetett és fennen hirdetett esélyegyenlőséget vélik csorbulni, attól féltik az iskolát, hogy kasztosodást generál. Álságos és képmutató így felvetni a kérdést. Amikor erről beszélnek, elfelejtik saját iménti szavukat, mármint, hogy az iskola elvesztette régi hatóerejét, képtelen erkölcsöt, értéket közvetíteni. Ez egyébként így igaz, de akkor miért éppen ebben az egy esetben lenne az iskola a ludas? Miért éppen az iskola a bűnös? A társadalom kasztosodása az iskolától teljesen független jelenség Magyarországon, ne próbálja senki még ezt is az iskola nyakába varrni. Az iskola nagyszerűen tudná ezt a problémát kezelni, tudniillik van egy varázsszava: az átjárhatóság. Ha ilyen differenciált évfolyamot kialakít egy iskola, kellő figyelemmel – és nem 35-ös osztálylétszámmal – nagyszerűen kikövezhető az út a gyengéktől a jobb képességűek felé.

Kik ezek a leszakadó gyerekek?

A hetvenes években meghúzott vészharang – a ma keserves tanúsága szerint – nem oktanuln riasztott. A történelem legsúlyosabb válságát átélő iskola létharcában saját diszfunkciójának eredményeképpen megjelenő gyerekekkel nem tud mit kezdeni. A rendszeren belül különösen kilátástalan a nyolcvanas években létszámában ötvenezerre duzzadt (*László Klára* szociológus adata) túlkoros gyerekek sorsa. Bukdácsoznak, szenvednek egy ideig, aztán eltűnnek az iskolákból.

Amíg jártak, ők voltak az iskola rémei. Nevezték őket nevelhetetlenek, taníthatatlannak, gazembernek és komisz kölyöknek, vagy elegánsabban TBZ-snek, MCD-snek vagy mostanában POS-gyerekeknek. Az alsó tagozat még „cipeli” őket, itt buknak meg általában kétszer. (Talán lényegében itt kezdődik kálváriájuk, vagyis szerintem az alsó tagozat termeli ki ezeket a gyerekeket, de erről majd később.) Ötödik osztályban már két-három évvel idősebbek osztálytársaiknál, és éppen ez az a korcsoport, ahol ekkora korkülönbség már markáns és szinte megoldhatatlan problémákat vet föl.

Madártávlatból – és közelebbről ritkán szemlélik őket – annyi látszik, hogy ezek a gyerekek képtelenek végigülni negyven perct, az órákról rendszeresen késnek, a szünetben megkezdett témáikat zavartalanul folytatják, bármilyen mondat, esemény, hóhullás vagy napsütés szavakat csal ajkukra. Kérdeznek és vitáznak, konfliktusukat trágár verbalitással, azonnali fizikai retorzióval orvosolják. Nincsen füzetük, tolluk, a házi feladat nincs készen, a szóbeli feladatokra hézagosan vagy sehogyan sem emlékeznek, hazudoznak tanárnak, anyuknak. Messziről csak azt látni, hogy a gyerek nem köszön, akaratát rögtön és ordítva érvényesíti, legázolva mindent és mindenkit. Ha megéhezik, enni kezd, ha szüksége van, azonnal távozik, ha szóban vagy tetteleg sérelem éri, azonnal ordít és üt. Társát, tanárt, mindegy. Kiderül, hogy a gyalázatos íráskép mögött még gyalázatosabb olvasási képességekkel rendelkeznek. Az egyszeregyben bizonytalanok, osztani nem tudnak, tizenöt éves korukra képtelenek a mértékegységek dzsungelében

elgazodni, a törtékről fogalmuk sincs, a százalékszámítást nem értik, nem tudnak tájékozódni sem Magyarországon, sem Európában, távolabbról nem is beszélve. Nem tudnak elénekelni egyetlen népdalt sem, bármilyen verssel, komolyzenével ki lehet őket zavarni a teremből, helyesírásuk értékelhetetlen.

Az osztálynaplóban általában az ő nevük alatt marad üresen az apa adatait tartalmazó rovat. Nem tudják, hol van, hol dolgozik. Többnyire gyűlölettel beszélnek róla, a fiúk veréssel, megöléssel fenyegetik, a lányok félnek tőle. Az anyák a családfenntartók, a gondviselők. Az anyák szentek, érinthetetlenek. Az anyák tartották életben ezeket a gyerekeket, sokszor egy kutya vagy egy oroszlán ösztönével és minden szenvedéssel, ami egy embernek kijuthat. Az anyák többsége is pszichikai eset, neurózissal, neuraszténiával, alkoholizmussal. Őket a madártávlati pedagógus ráadásul még lekurvázza (egymás között, persze), amikor azok elhagyatottságukban alkalmi partnereikkel próbálnak egy kis örömet lopni az életükbe. És az anyák harcolnak. Etetik, öltöztetik, védik a gyerekeket. Védik minden és mindenki ellen, védik óvónénikkel és tanárokkal szemben, folyamatosan hazudnak, könyörögnek a gyerekért. Ezek az anyák a négy-öt éves gyerekre elegendő muníciónal rendelkeznek. Sem képzettségük, sem tapasztalatuk, sem kapcsolataik, sem saját gyerekkori emlékeik, de főképpen pillanatnyi társadalmi és gazdasági státusuk nem elegendő ahhoz, hogy iskolás gyerekeiknek támaszt, segítséget adjanak, hogy taktikát és stratégiát közvetítsenek nekik.

Ez a feltétlen, vak szeretet visszafelé talán még erősebb. Amíg lehet, a gyerekek titkolják anyjuk gyengéit. A legkisebb célzást, gúnyt sem tűrik. Társaik tudják ezt, még a közhelyek anyafordulatait sem használják velük szemben – a tanárok nem mindig. Ezek a gyerekek kilenc-tíz évesen többször átveszik a családfenntartó státusát, gondozzák a kisebb testvért és az időnként gyámolításra szoruló anyát; delíriumban, idegösszeomlásokor, verekedés, öngyilkosság, epilepsziás roham esetén.

Ezeket a gyerekeket csecsemőkorukban, ha sírásukkal idegesítették apjukat, megverték, belesapták az ágyba, jó, ha nem a falhoz. Órákig bögték a mocskos pelenkában, ha az anyjuk időlegesen kidőlt (lásd fent). 1-2 évesen látták, amint apjuk verte az anyjukat, vagy fordítva. Létfenntartásuknak két alapeleme volt; veszély esetén jól elrejtőzni, és megszerezni az élelmet, bárhogy, bárhonnán. A simogatás, a gondoskodás, az esti mese számukra az volt, ha az anya testével fogta fel a gyerekeknek szánt ütleget és rúgásokat, ha végre valaki begyűjtött a hideg lakásban, ha az anya élelemmel tért meg.

Többnyire a magukról is gondoskodni képtelen felnőttek között nőttek fel, autoritét személyiséget nem is láthattak, nemhogy hatáskörükbe kerültek volna. A túlélés taktikáját és stratégiáját tanulták meg, ki kezdte volna el és hajtotta volna végre az akár ösztönös szocializáció hosszú és kényes folyamatát?

Hogyan tudták volna sikeresen magukévá tenni az alsó tagozat félkatonai drilljét? Ahol az idomítás két alapeleme a padban ülni és hallgatni. Sorakozni, együtt mosdani, pisilni és ebédelni.

És itt engedtessek meg egy rövid kitérő.

Az iskola szerepvésztese és szereptévesztése

Az iskola válságáról a hetvenes évektől beszélünk (nálunk *Ferge Zsuzsa, Hankiss Elemér, Kozma Tamás, Beke Kata, Zsolnai József*), de egy lényegi összetevőről kevés szó esik. A hetvenes évekre érte el Magyarországot az információrobbanás

(komputertechnika) lökéshulláma. Az információrobbanásnak sok negatív következménye hatott, a „kárvallottak” között – szerte a világon – az iskola áll az első helyen. A gyerekekre az első, közvetlen csapást a video, a televízió, a videojátékok és a nyerőautomaták elterjedése jelentette, minden kétségtelen előnyükkel együtt. Azután az iskola válságán keresztül a számítógépes ipari forradalom másodsor is leszállt rájuk.

Az addig monopolhelyzetben lévő iskola elveszítette évszázados szerepét. (Miképpen elveszítette kizárólagos tudományközvetítő, -terjesztő, oktató szerepét az egyház, amikor a XVIII. századtól elterjedtek – éppen az iskolák.) Az iskola, legalábbis Magyarországon, nem vette tudomásul a történeteket. A Mária Terézia idején a katonaságtól és az állami bürokráciától kölcsönzött belső struktúráját, közvetített és megkövetelt értékideáljait, az alattvalóképzés gyakorlatát szemrebenés nélkül meg akarta tartani. Olyan tekintélyelvű intézményként próbált tovább élni, melynek lába alól éppen az elismerést, a társadalmi presztízst, magát a tekintélyt rántották ki. A teljes struktúra rendezőelve foszlott szét, a szerkezeti tartópillérek omlottak össze. Egy tekintélyétől megfosztott iskolában tekintélyét veszített személyzet tekintélyvelven működik tovább – nos, a legkevésbé, hogy ez nevetséges. Azonban itt senkinek ne legyen nevezhetnékje: ez Magyarország egyik soros tragédiája. Tragédia, mert az iskola a fenti szerepével együtt elveszítette a pozitív szerepét is. Megszűnt a becsület, az etika, a polgári értékek közvetítője lenni. Az iskola a középszer és a képmutatás melegágya lett. (Mint arra *Zsolnai József* nagyszerű és bátor könyvében még 1987-ben ráértett.) Egy évszázados intézményrendszer a tehetetlenségi nyomatéka miatt létezik, kelti még mindig a működés látszatát. A javító szándékkal adaptált angolszász iskolamodellék szilánkjai, a tanulóknak (sajnos) elenyésző töredékét érintő *Montessori-, Gordon-, Waldorf-, Rogers-*iskolaadaptációk, végül a tavalyi oktatási törvény dilettantizmusa végképp megkeverték az oktatáspolitikusok-diákok-tanárok szentháromságát. Elnézést a hasonlatért, de a mai iskolarendszer helyzete ahhoz hasonló, mintha Angliában elhatározták volna, hogy áttérnek a jobboldali közlekedésre, de az első hónapban csak a teherautóknak lenne engedélyezve a jobbra hajts.

Az alsó négy osztály a csődbe menetel

A válság egy másik támadási iránya a tananyag szerkezete, tartalma felé mutat. Évtizedek óta megfigyelhető, hogy az iskola képtelen eldönteni, hogy a művészetek és a tudományok mely szegmensét emelje be a tantervekbe. Nem tud mit kezdeni az utolsó ötven év művészetével, irodalmával, filmművészetével, történelmével, a szociológiával, a pszichológiával, az informatikával. Emellett jól követhető, hogy – éppen ezért – az egyetem „lenyomta” a tananyag egy részét a középiskolára, az tovább az általános iskola felső tagozatára, onnan pedig, mintegy tíz éve, megérkezett az alsó négy osztályba. Az országszerte keringő, immár közhelyszámba menő vád egyik forrása, hogy írni-olvasni nem tudó gyerekek kerülnek ki az általános iskolából, innen táplálkozik. Az történt, hogy hatalmas ismeretanyagot csempészték – egyébként nyilvánvalóan oktatás- és gyerekpárti, a válságot érzékelő és megoldani kívánó szándékkal – nyolc-tíz éves gyerekek tankönyveibe és oktatási terveibe. Minden anekdotizálási szándék nélkül említek néhányat. Esik szó a második osztályban kristályszerkezetről, a francia forradalomról, közlekedéstörténetről, benne szuperszonikus repülőgépek sebességéről és repülési magasságáról, ezek adatai ötjegyű számokban megadva,

Farkas Bertalan ürrepüléséről, az aznapi dátummal díszítve, a léghajóról, a Montgolfier testvérek és a hozzátartozó XVIII. századi évszám említésével, a kerékpárról (Az első biciklit 1815-ben készítették – így a könyv. 1815 micsodában? – kérdezi a nyolcéves gyerek.), háztartási gépekről, a villanykörtéről, Edisonnal és az évszámmal, aztán etológiáról, etnográfáról. De van egy kis sajtótörténet, sőt, újságírói iskolán tárgyalt, az írott és elektronikus sajtó műfajelmélete is. A nyelvtanórán második osztályban az összes határozót sorra veszik, és tanítja a könyv a predikatív szerkezetet, így, ezzel a latin nyelvészeti szakkifejezéssel, megelőlegezve az egyetemek nyelvi tanszékeinek apró titkait.

Teljes szellemi kapacitásukat, energiájukat és türelmüket lefoglalja az ismeretanyag elsajátítása, közben írni-olvasni nem tanulnak meg úgy, hogy a későbbi osztályokban ezt a készségüket állítsák éppen az ismeretek elsajátításának szolgálatába.

Pszichológiai közhely, hogy az öt-nyolc éves gyerek szellemi kapacitásának és lehetséges befogadóképességének talán tíz százalékát használja ki. De ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy hetedikes, netán középiskolás ismeretanyaggal kell ezt a terheletlen lehetőséget lekötöni. Kiválóan lehetne szituációs játékokon, meséken, szabályjátékokon, mindenféle foglalkozáson keresztül formális és matematikai logikára, a rendszerezés képességére, lényeglátásra, befogadásra, a tanulás technikájára, a kombinatorika alapjaira megtanítani ezt a korosztályt. Hogy azután majd, annak idején, képes legyen megtanulni például az ipari forradalom lényegét, annak összes és szükséges lexikális adatával együtt.

És még nincsen vége. A hetvenes évektől (úgy látszik, minden innét indult) megjelent a különféle módszerek hallatlan „leleménye”: a szóképolvasás. A magyar nyelv pedig, agglutináló jellege miatt, különösen nem viseli el, ha a szóvégi számtalan lehetséges fonémát nem silabizálja ki a gyerek. Az ilyen olvasástanulást következményeit már érzékelhetjük: egyrészt igazolódik a fenti vád. Másrészt, ha a szülők nem tanították meg az ilyen osztályba járó gyerekeiket olvasni – mert országsherte ez történik –, tényleg nem tudnak olvasni. Ezen módszer következményeként, ráadásul a helyesírás, különösen a szóelválasztás, olyan hibásan rögzül, hogy azt már életük végéig korrigálhatatlanul hibásan használják.

A problémás, lényegében szülők nélkül nevelkedő gyerekek számára az alsó tagozat ezen kettős (tehát az ismeretanyag felduzzasztása és a szóképolvasás) újítása katasztrófát jelentett. Nem akarom a szakirodalmat idézni, de *Liselott Ruf-Bächtiger* svájci gyerekorvosnő – gondolom, a magyar helyzet és a magyar nyelv ismerete nélkül – kimondja, hogy a szóképolvasó módszer a POS (pszichoorganikus szindrómában) szenvedő gyerekek számára különösen súlyos gondokat okoz. Végképpen elveszíti a fonalat, végképpen követhetlenné válik számukra minden tanóra. Amúgy is élő ellenségképükbe, amely a felnőtt társadalom jelentős részét addig is magában foglalta, belekerülnek a tanárok. Az osztályban csak a szégyen és a kudarcs a részük, önbecsülésük a nullára zuhan, persze, hogy máshol kezdik keresni az emberi lét alapelemeit, az elismerést, a sikert. A számukra elérhetetlen és teljesíthetetlen iskolával szembefordulnak, eleinte ösztönösen, később tudatosan keresik az átlépendő és megszegendő szabályokat. Menet közben rájönnek, hogy otthon is, az iskolában is kimerítették a büntetések teljes tárházát. Otthon verték őket (az iskolában is, de ez maradjon közöttünk), ezt fokozni egy határon túl nem lehet. Az iskola az összes adminisztratív eszközt elhasználta. Intő és elégtelen köröhej tárgya lett számukra, a büntetés devalválásával a tanárok saját kezükből játsszák ki az eszközöket. (Álljon itt egy minden bizonnyal

országos rekord: *Lukács Zsolt*, mielőtt átkerült az ifjúsági osztályba, 212 elégtelent kapott az 1985–86-os tanévben.) Szinte normálisnak tekinthető ezek után, hogy intenzíven keressék a szubkultúrákkal a kapcsolatot, és mindenféle fellelhető devianciára „vevők legyenek”.

Iskola a város peremén

Tíz tanév alatt, először egy csoportban, majd négy osztállyal, 197 gyerek járt az ifjúsági osztályokba. Hetedikkel indítottunk (hiszen hatodikosként töltötték be a tizennegyedik évüket), de sokan érkeztek egyenesen a nyolcadikba. Válogatás nélkül mindenkit felvettünk, akik megfeleltek a 85-ös törvény kritériumainak: a betöltött 14 év és legalább két éves túlkoros státus. Egyetlen, a lehetőség szerint mereven kezelt feltételünk volt: az osztálylétszám. A szakirodalom és a pszichológia szerint egy ember legfeljebb másik hétre tud figyelni. Ez persze elmélet, sehol nem engedheti meg magának az iskola ezt a luxust. Hamar rájöttünk: a reálisan teljesíthető kritikus tömeghatár a tizenkettő. Ez az a létszám, mellyel kialakítható és tartható a munkához szükséges légkör.

Meg kellett határozni a lehetséges és ténylegesen hasznos irányt, persze véglegesen és reálisan csak néhány év elteltével lehetett meg is fogalmazni. A társadalom, az iskolafenntartó, a tanártársadalom számára elfogadható célként a továbbtanulást, szinte kizárólag a szakmunkásképzőbe történő bejutást jelöltük meg. A 197 gyerekből 59 jelentkezett továbbtanulásra, akik közül szinte senkinek sem volt semmi esélye erre, ha az iskolájában marad. (Az ellendrukkereknek abban igazuk van, hogy a szakmai képzés elkezdése nem jelenti annak befejezését is, de – sajnós – ez túlmegy a mi kompetenciánkon, ugyanakkor a munkánk elbírálásakor méltánytalan ezt az aspektust beiktatni. Egyébként 1989-ben végeztünk egy követő vizsgálatot, melyből az derült ki, hogy a jelentkezőknek mintegy a fele szerezte meg a szakképesítést.)

A tantervvel sem volt gondunk, a dolgozók iskolájának hetedik-nyolcadikos tanterve nagyjából fedte a követelményeket és a lehetőségeket. A tankönyvek is jónak bizonyultak. Amikor áttértünk (1992) az általános iskolai könyvek használatára, erőteljesen bele kellett nyúlni a tantervbe és a tanmenetbe, hogy megtartsuk a tankönyvekre háruló feladat színvonalát.

Az iskolákban – pedig a szakirodalom fontos szerepet tulajdonít ennek – természetesen nem foglalkoznak az épülettel. Nekünk, talán ebben az egyben, szerencsénk volt. Mint a bevezetőben említettem, először a dolgozók gimnáziumában kaptunk helyet, amely egy régi szociáldemokrata munkásotthonban működött, és sem a Wekerle alatt épültekhez, sem az új iskolaépületekhez nem hasonlított. Ezután pedig egy számunkra átalakított volt óvoda épületébe költöztünk, egy családi házba nagy kerttel, távol minden iskolára emlékeztető külső attribútumtól. Amikor 1993-ban kiűztünk innen, akkor vettem észre ennek igazi jelentőségét.

Amikor összeverődik tizenvalahány ilyen gyerek, az első hetekben tapintható az a hangulat, melyet ők a hosszú évek alatt az iskolai légkörben, védekező mechanizmusukkal kialakítottak. Mindegyikük másképpen élte meg a totális kudarcát, de egyben közös nevezőn voltak: a felnőtt társadalom, kiváltképpen a tanárok, az ő ellenségeik. Valami olyasmire akarják őket erőszakkal, csellel vagy fondorlattal rávenni, ami nekik rossz, de főleg haszontalan.

A legelső feladat ezt a hitet eloszlatni vagy megingatni. Megértetni, hogy az a bizonyos barikád nem létezik, illetve, ha létezik, mi egyazon oldalán állunk. Ennél

kényesebb feladatomban alig akad az életben. Ismét ellenállva az anekdotázás kísértésének, becsszóra mondom, hogy ezekkel a gyerekekkel annyi igazságtalanság, méltánytalanság történt és történik, hogy ezen ellenségkép jogosságának – mondjuk így – legalább a gyanúja indokolt lehet. Ismerkedéskor soha nem kérdezek vissza az előző iskolában történetekre, nehogy azt higgye a gyerek, hogy tovább hurcolja múltbeli stigmáit. Azt azonban már nem állom meg, hogy később, amikor egyértelművé vált a viszonyunk, ne meséltessem el magamnak – kivétel nélkül minden gyerekkel – kis életének ágas-bogas útját. E történetek hallatán csak csodálkozom, hogy milyen türelemmel, megadással és alázattal viselték sorsukat. Közben szavaik mögött én látom azokat a tanári és intézményi mulasztásokat, tévedéseket, jogtalanságokat, hozzá nem értést is, amelyekről nekik fogalmuk sem lehet. Hatalmas és gyilkos csapda fenyeget: szétbogozom a múlt szálait, a lódtíásokat, elhallgatásokat, hazugságokat lefejttem, és megmondom nekik, hogy miben hibáztak. Eddig rendben is lenne. De most következne az, hogy nekik miben volt és van igazuk!

Olcsó és könnyű út vezetne a szívükig, ha rosszul értelmezett cinkosságot vállalnék velük. Két dolog miatt végül is soha nem mondtam meg nekik a pedagógusok hibáját. A pillanatnyi kétségtelen népszerűség nem ellensúlyozná azt, hogy rajtuk a végső céljuk eléréséhez ez semmit nem segítene, sőt, rontana. A szelektív képességük fogyatékosága miatt összemosnák a kétségkívül nem a pályára való tanárokat a teljes tanártársadalommal. (Nem csak ők tennék, a magyar közvélemény meg is teszi.) Másodsor talán a mundér becületéért, illetve a pályán szenvedő igazi pedagógusok érdekében nem teszem. Mert a mundér kicsit büzlik, néhány „kolléga” teljesítmény-visszafogásától, a kontraszelektáltak hozzá nem értésétől, bizony egy kis szegénységellenességtől, cigányozástól, a másság gyűlöletétől, egy kis antiszemizmustól, Viktória királynő hónaljzagától, de hát végül is Magyarországon vagyunk, nemde? És azok az igazi pedagógusok, akik immár harminc éve, megalázó keresetért, a hátukon cipelik az iskola ügyét, ugyanazt a mundért kénytelenek hordani. Rájuk pedig a gyanú árnyéka se essék.

Ki kellett szűrni azt a néhány gyereket, akik már „túlnőtték” az iskolát. Azokat, akik a megismerkedés, a helyi szabályok elfogadása, a célok és módszerek tudomásulvétele után is ellenségként kezelték az iskolát, akik nem fogadták el, hogy „ezt a ceremóniát én veszem”, nem tudtak azonosulni az intézménnyel, el kellett küldenünk. A szembenállás nyilván botrányokban manifesztálódott, nem volt nehéz okot találni. Hat ilyen eset fordult elő.

Feladat volt beállítani a gyerekek aspirációs szintjét. Ha aránytalan, tehát túl közeli, vagy túl távoli célt tűzünk ki, egyaránt fenyeget a kudarc. Figyelembe kellett venni, hogy konfliktuskezelésük, kudarc-tűrésük, problémamegoldó készségük – éppen az irányított szocializáció elmaradása miatt – egy öt-hét éves gyerek szintjéig jutott el. A nyolcadikos bizonyítvány megszerzése alkalmas varázsszónak bizonyult. Sokuknál ez csak a jogosítvány megszerzésének lehetőségét jelentette, de – mint feljebb leírtam – a különféle szakmák kitanulása is reális és csábító cél volt. Azt kellett tudatosítani bennük, hogy a napi feladatok rendszeres teljesítése milyen összefüggésben és következményviszonyban áll a távolabbi tervekkel.

Észrevettük, hogy ezek a gyerekek nem tudnak játszani. Képtelenek két focicsapatot kialakítani, egy pillanatra megállítani a labdát és középről elkezdni a meccset. Nem tudnak sakkozni, a társasjátékokat összedobálják, a pingpongasztalon birkóznak. A játék amúgy is szerepelt oktatási programunkban, mert hallatlan pedagógiai értéke van. Néhány pedagógus elszörnyedve hallotta, hogy a gyerekek

órán(!) sakkoznak és kártyáznak. Nyilván bizonyos társadalmi rétegnek a kártya a kisfröccsöt és a pénzt asszociálja, nekem a játék, a kártya logikai absztrakció, a pedagógiai munka fontos kelléke.

Külső, mondhatni adminisztratív célként a szakma megszerzését jelöltük meg. Amikor sikerült a külvilággal szembeni görcsös ellenségképet enyhíteni, megpróbáltunk egy praktikus, a mindenkori környezet elviselésére, kezelésére alkalmas taktikát „szolgáltatni”, melynek segítségével viszonylag nagyobb békében élhetnének a szüleikkel, az utcai járókelőkkel, barátaikkal, majdani tanáraikkal. Az iskolai tananyag illetéknéppen ürügy lett, melynek elsajátítása, napi feladatokra bontása, rendszerező segítsége, állandó problémafelvetése két éven át talán mindenféle későbbi szituációra modellet szolgáltatott.

Ezalatt igyekeztünk egy szimpatikus iskolaképet megformálni. Érdekes módon fontos volt számukra, hogy az elmúlt nyolc évben megismert, belső iskolai attribútumok megmaradjanak. Ragaszkodtak például a frontális óravezetéshez és órávezetéshez. Az érdemjegyeknek különös jelentőséget tulajdonítottak, egy hármast, négyest kifejezetten örültek, a jelest pedig megdicsőülve nyugtázták. Az már az itt tanítók gondja volt, hogy a belső arányokat megtartsák, az elégtelent – éppen a devalválódás elkerülése miatt – sokszor csak szóban kapták meg, a későbbi javítás lehetőségének hangsúlyozásával. Hosszú időbe tellett, amíg elfogadták a fűzet vezetésének a fontosságát. A teljes tíz év alatt, talán tízúknál merült fel a diszlexia gyanúja. Ilyenkor elővettünk egy fűzetet, és megkezdtük az összes betű újratanulását. Olvasási problémák is voltak. Nem ragaszkodtunk a hangos olvasáshoz, inkább a néma olvasásra és az azt követő szövegértést bizonyt elmondásra szorítottunk.

Hamar kiderült, hogy húsz perc az az idő, ameddig figyelmük hasznosan leköthető. Csengő nem szólt az iskolában, minden tanár maga döntötte el, hogy meddig tartja az órát, milyen intervallumban, milyen beosztással, mit tanít. (Egy hagyományos iskolaépületben már csak ezért sem létezhet ilyen tagozat.) Tulajdonképpen minden óra „osztályfőnöki” óra is volt, mert bármilyen – számukra lényeges és komoly – probléma felmerült, azonnal annak megtárgyalásába kezdtek. Miután bármikor megszólalhattak – természetesen hosszú tanulási folyamat eredményeképpen csak előzetes jelzésre és közös megegyezéssel –, a tanár eldöntötte, ha fontos dologban kell megszakitania az órát. Nem volt „balhé” az, ha másról beszéltek. Ugyanígy, miután bármikor kimehettek, tényleg csak akkor mentek ki, amikor indokolt volt.

A fegyelem fenntartása teljesen más problémákat vetett föl, mint az általános iskolákban. (Egy kicsit azért más helyzetben voltunk, hiszen a tizenkettes osztálylétszám Magyarországon megoldhatatlan, kiváltképpen mostanában.) A számtalan köztársasági és mesterséges szabály irritálja a gyerekeket, a kihágni szándékozóknek végtelen lehetőségük nyílik a függelemsértésre. Kifejezetten tiltottuk és büntettük a másik ember személyi integritásának és méltóságának megsértését, a szándékos rongálást és a destruálást. (A társakat fegyelemsértésre buzdítani.) Tilos volt még a kijelölt helyen kívül dohányozni. (A dohányzás engedélyezéséből is rengeteg szakmai konfliktusom támadt. Természetesen a legkárosabb szenvedélyek egyike, küzdeni kell ellene. De ebben az iskolában a gyerekek jóval súlyosabb, egzisztenciális gondokkal, megélhetési problémákkal, olykor szinte az életben maradásukért küzdöttek, bár lett volna lehetőség ezzel is foglalkozni.) Hagyományos iskolai „bűnök”, mint a sűgás, a másolás, a puskázás értelmetlen volt, mert a tananyag elsajátítása volt a cél. Hogy a honfoglalás dátumát egy lexikonból, a

tankönyvből vagy a padszomszédjától tudja meg, majdnem mindegy. Egy „dolgozatot” füzetéből, könyvből, a társa füzetéből, a fanár segítségével írja meg, szintén mindegy volt, mert ugyanazon témát többször is megírták, utoljára „memóriavizsga” címén csak fejből. Ha egy tanár odafigyel a gyerekre, naprakészen tudja, hogy a gyerek hol tart, és mit tud, mit nem, év közben, év végén. (Megint csak az alacsony osztálylétszám kiváltságára hivatkozom.)

Az egyik legnagyobb fegyelmi problémával, a hiányzással, nem tudtunk megküzdeni. Előzetes kérelem alapján – indokkal – lehetett egy-két nap „szabadságot” kérni. Ennek ellenére, nem tudtuk elérni a nem tiltott gyümölcs vonzásának megszüntét. Húsz esetben nem adtuk meg a nyolcadikos végbizonyítványt „hiányzás miatt osztályozhatatlan” okból. A tíz év átlagában 18 százalékos volt a lemorzsolódás.

A szocializációs csatornák eldugulásából adódó normákat igyekeztünk a gyerekeknél pótolni. Az elfogadott társadalmi normákat igyekeztünk megértetni, követendővé tenni. Az év végén tartott beszámoló lehetőségét megadtuk azoknak, akik év közben valamilyen elfogadható ok miatt nem tudtak teljesíteni. Tulajdonképpen az történt, hogy szociális, morális, családi megfontolásból, indokolt esetben – a gyengébb tanulmányi eredmény ellenére – megadtuk a nyolcadikos bizonyítvánnyal a lehetőséget arra, hogy – ha egy-két év múlva „megjön az esze” – folytathassa egyenesen az életét. Természetesen az elv működött visszafelé is: ha úgy látta a tantestület, hogy emberileg, erkölcsileg nem értette meg az iskola szándékát, nem javasoltuk a végbizonyítvány kiadását. Hangsúlyozom, talán ha tucat ilyen eset adódott.

Az iskola és a külvilág

Két intézménytől várhattunk segítséget: a nevelési tanácsadótól és a tanácstól. (Később: önkormányzat.) A nevelési tanácsadóba mindjárt az iskola indulásának őszén elmentem. A helyi pszichológusok teamje néhány találkozásunk után engem kezdett elemezni, gondolom, apróbb devianciáim meglepték őket. Én ugyan hálás voltam a házi elemzésért és törődésért, de inkább a gyerekek sorsa érdekelt. Egy alkalommal meg is látogatta két pszichológus az osztályt, de azután tíz évig nem láttam őket. Bezárkoztak a – kétségkívül – arisztokratikus tudományuk elefántcsonttornyába, és azt várták, hogy majd a gyerekek odamennek hozzájuk. Nem mentek.

Az iskolánkat lényegében még a tanácsi rendszerben, D. elvtárs utasítására alapították. Az oktatási törvény nem kötelezően, hanem lehetőségként rendelkezett ezen fiatalok gondjainak illetéknéppeni megoldásáról. D. elvtárs nem volt oktatási szakember, de nyilván elkötelezett munkásember lehetett hajdan, aki pártkarriert futott be és került a tanács végrehajtó bizottságába. Nyilván a kerületben élt, látta, hogyan élnek itt emberek, és látta, milyen sors vár a gyerekeikre. Lehet, hogy helyeselte a szovjet megszállást, lehet, hogy nem háborodott fel, amikor a munkásosztály vezető hatalmáról hazudoztak, lehet, hogy szemet hunyt a szólás- és sajtószabadság csorbulása fölött, lehet, hogy nem követelte a sztrájkjog alkotmányba iktatását. Azt is beszéltek, hogy D. elvtárs buta volt. Viszont minden évben, a maradékelven támogatott iskoláknak a tanács átutalta a fennmaradásukhoz szükséges pénzt. Kiszámolták, hogy mennyi kell, és azt megkapták az iskolák, óvodák.

Néhány éve elsöpörték a tanácsrendszert. A kerületeket népképviselői választott képviselők irányítják, értő, menedzsermentalitású polgármesterekkel az élen. 1848 megvalósult szellemisége lengi be az országot. Persze a szabadságtól még nem lesz pénz. Szűkében a kerület, szűkében az ország. A menedzserek kiváló pénzügyi és gazdasági szakemberek. Csak éppen az iskolákhoz, gyerekekhez, pedagógiához nem értenek. Ami nem is baj, de ők azt hiszik, értenek. Ez már baj. Baj, mert az iskolát – mérnöki, közgazdasági tanulmányaik alapján – jövedelmező, gazdaságos és hatékony intézménnyé szeretnék reformálni. Azt képzelik, hogy ha összevonnak iskolákat, felduzzasztják az osztálylétszámokat, ha egy pedagógus több gyereket tanít, akkor hatékonyabb a tanítás. És kevesebb pénzt kell a költségvetésből az iskoláknak juttatni. A mai kerületvezetők okos ember hírében állnak.

Valami ilyesmi történt a mi kerületünkben is. Az iménti rövid eszmefuttatásomat elmondtam a mi polgármesterünknek is, igaz, hozzátettem, hogy ez dilettáns hozzáállás, meg még azt is, hogy ha talpnyalókkal veteti körül magát, ne csodálkozzék, hogy szakmai kérdésekben néha melléfog. Nem helyeseltem az iskolák bezárását.

Erre – trükkösen bár – bezárták a mi épületünket, noha az eredeti intézmény-megszüntetések során a mi iskolánk neve fel sem merült. Én fegyelmi büntetést kaptam, és mert a gyerekek rongálásai miatt nem lehetett megróni, hát azért, amiért csak telefonon és nem írásban jelentettem a GAMESZ-nak a javítandó asztalos és villanyszerelési hibákat. A négy osztályt betették egy általános iskolába. A gyerekek fele azonnal szétszaladt. A megmaradt fele az idén elvégzi az iskolát. Azután megszűnik ez a fajta oktatás.

Ha sikerül a Soros-alapítvány kurátorának szívét megthadni, szeptembertől adnak pénzt. Ha nem?

Mondom, D. elvtársnak sok bűne volt.